

УДК 1:37

Галина Берегова

АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У роботі порушено проблеми сучасних філософських досліджень у системі вищої освіти України, обґрунтовано актуальність, визначено напрями та стратегічну роль філософських досліджень на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Зазначено, що сучасні дослідження з філософії освіти полягають у соціально-філософській концептуалізації світоглядно-формуючого потенціалу філософського знання у вищій школі України, обґрунтуванні й розробці нового концептуально-методологічного підходу до формування особистості майбутнього фахівця засобами філософських наук, надання науково-обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення змісту, методів і прийомів навчання, учіння й виховання студентів у контексті гуманізації і гуманітаризації вищої освіти.

Ключові слова: філософія освіти, вища освіта, навчально-виховний процес, світогляд особистості, гуманізація, гуманітаризація, філософсько-освітні концепції.

G. Bereгова. The topicality of the Philosophical Research in the System of Higher Education of Ukraine

The article raises the problems of contemporary philosophical research in the system of higher education in Ukraine and outlines the ways of their possible and rational solving in view of the need for developing new approaches to training and education of the younger generation.

Referring to the teaching methodology enriched with social and humanitarian issues and aspects of humanizing education as well, the topicality of the problem is grounded, the directions and strategic role of the philosophical studies at the current stage of the development of Ukrainian society are determined.

The article highlights the fact that philosophy provides a new level of understanding the educational and training issues, programming the changes in higher education by means of purposive selection of the educational material, which is based on practical results of educational activities.

It is indicated that the current research in philosophy of education lies in the social and philosophical conceptualization of outlook-forming potential of philosophical knowledge in higher education of Ukraine, the justification and development of a new conceptual and methodological approach to the formation of identity of future professional by means of philosophy, the provision with scientifically based suggestions and recommendations for improving the content, methods and techniques of teaching, learning and training the students in the context of humanization and humanitarization of higher education.

The tentative trends of contemporary philosophical research in the sphere of higher education in Ukraine are outlined, the main of which being the humanistic culture-forming potential of philosophy in the system of education and training of future generations; the meaningful filling of philosophical knowledge in higher education depending on specialty and specialization, the humanization and humanitarization of the national higher education and the development of new concepts of philosophy of education and technologies of forming the value-normative outlook of an individual as well.

The paper makes the conclusions about theoretical and practical value of philosophical and educational research in Ukraine that consist in justification and implementation of the educational concepts that make it possible to use philosophical knowledge as a tool for forming an outlook pragmatically focused on the social and educational outcome (forming a person of the future who is able to ensure the survival of the civilization and mankind) and to contribute to the creation of a new system of training highly qualified specialists in the information society according to the requirements and challenges of the time.

Keywords: philosophy of education, teaching and educational process, higher education, personal outlook, humanization, humanitarization, philosophical and educational concepts.

Г. Берегова. Актуальность философских исследований в системе высшего образования Украины

В работе затронуты проблемы современных философских исследований в системе высшего образования Украины, обоснована актуальность, определены направления и стратегическая роль философских исследований на современном этапе развития украинского общества.

Указано, что современные исследования по философии образования состоят в социально-философской концептуализации мировоззренческо-формирующего потенциала философского знания в высшей школе Украины, обосновании и разработке нового концептуально-методологического подхода к формированию личности будущего специалиста средствами философских наук, предоставление научно-обоснованных предложений и рекомендаций относительно усовершенствования содержания, методов и приемов обучения, учения и воспитания студентов в контексте гуманизации и гуманитаризации высшего образования.

Ключевые слова: философия образования, высшее образование, учебно-воспитательный процесс, мировоззрение личности, гуманизация, гуманитаризация, философско-образовательные концепции.

В умовах реформування сучасної української системи вищої освіти найголовнішим завданням є створення якісно нової системи підготовки високоосвічених спеціалістів інформаційного суспільства, які відповідатимуть вимогам і викликам часу. Ці завдання актуалізуються з огляду на сучасні трансформаційні процеси в Україні, що висувають перед фаховою освітою необхідність розробки оновлених підходів до навчання й виховання молодого покоління з метою науково-філософського розуміння глобальних проблем сучасності та можливостей їх вирішення.

Осмислення феномена освіти розпочинається з часів античної філософії й логічно продовжується французькими просвітниками, представниками німецької класичної філософії та німецького гуманізму, прихильниками антропологічної філософії, екзистенціалістами, послідовниками прагматизму, аналітичної філософії і постмодерністами [5].

Цінними для дослідження теоретичних засад філософії освіти у сучасному соціокультурному просторі є ідеї, що містяться у роботах з проблем інформатизації та глобалізації освітнього простору (П. Аветисян, М. Акулич, Н. Бурбулес, Т. Бган, Е. Брадман, В. Зінченко, Ю. Драгнев, О. Карпюк, К. Монкмен, В. Меламуд, М. Триняк та ін.), філософського осмислення феномена освіти в історії педагогіки (Б. Бім-Бад, П. Монро, Ф. Кордаско, Р. Пітерс, Е. Кабберлі, А. Джуринський та ін.).

Теоретично обґрунтували та сформулювали основні проблеми філософії освіти такі зарубіжні автори, як Дж. Дьюї, С. Гессен, В. Морріс, К. Томпсон, Г. Уліх, А. Уестон, У. Франкена та ін. Актуальними для визначення світоглядних засад філософського знання з огляду на гуманітаризацію вищої освіти є роботи представників гуманітарної філософії освіти, серед яких Г. Ноль, Е. Венігер, В. Флітнер, Г. Рот, Г. Здарзил, М. Лідтке, О. Больнов, І. Дерболав, К. Данелт, М. Лангевелд, М. Бубер, А. Петцелт, К. Шаллер, К. Мелленхауер, А. Ілліч, П. Фрейре, Д. Ленцен, В. Фішер, К. Вюнше, Г. Гізеке, С. Ароновітц, У. Долл й ін.

Аналізували освіту з аксіологічних позицій У. Баглі, О. Барліт, Г. Глухова, А. Єрмоленко, О. Картавих, Т. Косенко, Н. Крилова, І. Кузнєцова, В. Малахов, М. Марчук, С. Михайлюк, М. Розов, Р. Хамфрей, з позицій гуманізації освіти – Ш. Амонашвілі, І. Аносов, Г. Балл, Г. Волет, С. Ламон, Дж. Міллер, Г. Корнетов, С. Пальчевський, І. Родігіна, М. Романенко, Т. Свердлова, З. Паттерсон та ін.

Суттєво збагатили педагогічну методологію соціально-гуманітарною проблематикою, освітньою аксіологією, аспектами гуманізації освіти російські філософи ХХ–ХХІ ст. М. Алексєєв, О. Анісімов, Б. Гершунський, Е. Гусинський, А. Запесоцький, В. Розін, І. Семенов, Н. Сухова, М. Піщулін, Ю. Огородников, Г. Щедровицький, Е. Ільєнков й ін. [17].

Досить вагомим є методично-методологічний внесок у філософію освіти сучасних українських науковців, які плідно й активно працюють у сфері освіти та її модернізації, – В. Андрущенко, О. Базалука, А. Бичко, В. Беха, А. Бойко, В. Брюховецького, В. Вашкевича, Е. Герасимової, Л. Горбунової, Д. Дзвінчука, І. Добронравової, Т. Жижко, В. Загороднюка, С. Клепка, В. Кременя, К. Корсака, І. Книш, І. Кузнєцової, М. Култаєвої, В. Кущерця, М. Левківського, В. Лутая, М. Михайлова, М. Михальченка, В. Муляра, І. Надольного, Л. Панченко, З. Самчука, Н. Скотної, В. Пазенка, І. Предборської, С. Черепанової, В. Шевченка й багато ін. [18].

Однак, попри велику кількість робіт, присвячених осмисленню філософських аспектів вищої освіти, окремі актуальні освітні проблеми у вітчизняних вищих навчальних закладах ще не знайшли стійкого й загальноприйнятого вирішення.

З огляду на вищезазначене, метою статті є обґрунтування актуальності філософських досліджень у системі вищої освіти України на сучасному етапі розвитку суспільства. У роботі відсутнє намагання надати філософським ідеям тільки практичної значущості й тим самим замінити “застарілу” педагогіку філософією освіти, оскільки завдання філософії вбачаємо не лише в досягненні практичних результатів, а й у забезпеченні нового рівня розуміння проблем освіти й виховання, що за допомогою узагальнених підходів і методів філософії передбачає передусім зміни у змістовому наповненні вищої вітчизняної освіти шляхом цілеспрямованого відбору навчального матеріалу, який здійснюється лише з урахуванням практичних результатів навчально-виховної діяльності.

Безперечним є той факт, що філософське знання у вищій школі здійснює стратегічну функцію у житті сучасного суспільства, що полягає у формуванні світоглядних позицій особистості студента, вибудовуванні його ціннісної ієрархії та коригуванні майбутньої професійної діяльності.

Висловлюємо тверде переконання в тому, що в основу дослідження світоглядно-формуючого потенціалу філософського знання у вищій вітчизняній школі варто покласти прагматистсько-інструменталістське вчення Дж. Дьюї, глибоко переконаного у дослідницькій ролі філософії щодо педагогіки. У методичних підходах до вивчення філософських дисциплін у ВНЗ доречно використовувати прагматизм (від грец. “*πραγμα*” – дія) як чинник практики та методологічний принцип філософії, оскільки саме в прагматизмі більшість філософів вбачає основу для подолання кризових явищ сучасної філософії та її виходу за межі академічної сфери в галузь широкої світоглядно-орієнтуючої проблематики. Методологічним компонентом прагматизму є інструменталізм, що був обґрунтований у вченнях У. Джеймса

та Дж. Дьюї і набув автономності в сучасній філософії науки як інтерпретація мови науки, структури, функцій і напрямів розвитку наукових філософсько-педагогічних теорій [11].

Інструменталізм у філософії освіти, на нашу думку, потрібно розглядати як філософсько-методологічну настанову, відповідно до якої продукти свідомості людини (поняття, моральні й естетичні ідеї, наукові теорії, гіпотези та ін.) постають засобами пристосування до навколишнього середовища, внесення у нього визначеності й порядку, перетворення дійсності в "зрозумілий" і зручний для життя світ. Такі засоби, тобто "інструментарій", освоюється людьми в процесах спільної діяльності, виховання і навчання та застосовуються для вирішення практичних проблем, адже інструменталізм як філософське підґрунтя сучасної освіти подає більш глибоке розуміння таких понять і їх дуалістичного співвідношення, як теорія і практика, досвід і розум, почуття і мислення, моральне і фізичне тощо, та змушує відшукати саме у філософії як загальне спрямування навчально-виховного процесу у вищій вітчизняній школі, так і його інструментарій з огляду на необхідність раціонального використання гуманістично-культуротворчого потенціалу освіти.

Особливо підсилюють актуальність філософських досліджень у системі вищої освіти України наукові роботи В. Андрущенка з комплексних проблем філософії, змісту та модернізації освіти, статусу глобальних цінностей і функцій освіти в системі суспільної організації та самоорганізації, О. Базалука – детермінуючий вплив системи освіти на формування реалій інформаційного суспільства, формування планетарно-космічного типу особистості, образу людини майбутнього, С. Клепка – осмислення і вирішення головних проблем сучасної освіти й освітньої політики в демократичному суспільстві, оптимальний шлях розвитку системи освіти України в європейському контексті, В. Лутая – сучасні філософські системи та проблеми формування світоглядів ХХІ ст., синергетична парадигма освіти, М. Култаєвої – культурно-освітня сфера, розум в освіті та життєтворчості сучасної людини й ін. [1; 3; 6; 7; 12; 13; 14; 18].

Розглядаючи проблеми коригувальної функції філософської компоненти в системі сучасної вітчизняної вищої освіти, вважаємо за потрібне спиратися на низку важливих соціокультурних чинників: 1) кризовий стан освіти в результаті переходу суспільства від постіндустріального до інформаційного стану, що вимагає нової класифікації та перегляду змісту знань, покликаних забезпечити інформаційний арсенал особистості майбутнього фахівця й ціннісно-сміслову обґрунтування його діяльності; 2) актуальність сучасного соціокультурного повороту до теорії загальнолюдських цінностей, що вимагає нових підходів до процесу формування особистості нового типу, здатної міркувати категоріями космічних масштабів і від освітнього рівня якої залежить якість життя людей не тільки певної країни, а й усієї планети; 3) необхідність спрямування та коригування освітньо-виховного процесу майбутніх фахівців шляхом гуманізації та гуманітаризації освіти з метою формування образу "людини майбутнього".

Зважаючи на світоглядно-формуючий потенціал філософського знання у вищій вітчизняній школі, сфера філософії освіти охоплює обґрунтування аксіологічних і психолого-педагогічних передумов становлення світогляду нової, сучасної особистості майбутнього фахівця. Спираючись на дослідження О. Базалука, С. Клепка, М. Піщуліна, Ю. Огородникова й ін. [7, с. 15], зорієнтовані на формування нового, планетарно-космічного типу особистості, до основних категорій сучасної моделі вищої вітчизняної освіти зараховуємо:

- універсальність як здатність освіченої особистості результативно діяти в широкому діапазоні сфер життя;
- цілісність змісту освіти, яка утримує цілісність буття в поєднанні навчальних предметів, методів викладання й учіння, що спираються на інтелект, відчуття, інтерес до пізнання, а також духовну єдність світу та студента, не розділяючи їх на об'єкт і суб'єкт пізнання;
- фундаментальність концептуального вивчення законів світу, виокремлення фундаментальних сенсів буття, спрямованість освіти на універсальні й узагальнені знання, істотні й стійкі зв'язки, на структурний і змістовний перегляд навчальних курсів, їх узгодження з метою вироблення єдиних культурно-науково-освітніх просторів;
- компетентність і професійність, що за своїм значенням протилежні вузькій спеціалізації й охоплюють таку обов'язкову якість, як етична позиція до предмета вивчення та дослідження в контексті гармонії дієвості, практичності й людяності;
- гуманізацію та гуманітаризацію як процеси приведення освіти, її змісту і форми відповідно до природи людини, її душі та духу.

Безперечно, вища освіта майбутніх поколінь постає одним із найбільш важливих і динамічних елементів соціальної інфраструктури, адже від ефективності освітньо-виховної діяльності суттєво залежить успіх як соціально-економічних перетворень, так і спроможність українського суспільства переломити наростаючі негативні тенденції в розвитку духовної культури, відродити й збагатити найвищі моральні ідеали й життєві пріоритети людини.

Сучасні дослідження у галузі філософії освіти полягають в актуалізації та соціально-філософській концептуалізації світоглядно-формуючого потенціалу філософського знання у вищій школі України, обґрунтуванні й розробці нового концептуально-методологічного підходу до формування світогляду

особистості майбутнього фахівця засобами філософських наук, надання науково-обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення змісту, методів і прийомів навчання, учіння й виховання студентів у контексті гуманізації і гуманітаризації вищої освіти.

Відправним пунктом вищезазначених наукових досліджень може стати гіпотеза про необхідність обґрунтування та практичної реалізації нових методологічних підходів до формування світогляду майбутніх фахівців засобами філософських наук з метою подолання негативних наслідків трансформаційних процесів в освіті України, спричинених, на думку В. Андрушенка, як важкою екологічною й демографічною ситуацією, спадом виробництва, зростанням бідності, захворюваності та злочинності, так і “деформацією моральних засад життєдіяльності суспільства” [3, с. 6].

Система сучасних філософських досліджень у галузі вищої освіти України, на наш погляд, може охоплювати й вирішувати низку проблем методично-методологічного характеру: 1) гуманістично-культуротворчий потенціал філософії в системі освітньо-виховного процесу; 2) філософсько-психологічно-педагогічні підходи до формування світогляду особистості як інтегративного утворення; 3) змістове наповнення філософського знання в системі світоглядних орієнтацій особистості майбутнього фахівця залежно від фаху та спеціалізації; 4) гуманізація та гуманітаризація вищої вітчизняної освіти як ключовий чинник особистісного самовираження та самореалізації майбутнього фахівця; 5) методологічні орієнтири ціннісно-нормативної моделі світогляду майбутнього фахівця; 6) розробка нових концепцій філософії освіти і технологій формування ціннісно-нормативного світогляду особистості тощо.

Як бачимо, об’єктом подібних досліджень постає філософське знання у вищій школі України в його цілісності та внутрішній єдності, що охоплює сукупність теоретичних, методично-методологічних і практичних основ формування ціннісно-нормативного світогляду сучасної особистості майбутнього фахівця засобами філософських наук. Предметом досліджень логічно визначається сутність і механізми світоглядно-формуючого потенціалу філософського знання, здатні забезпечити успішну підготовку відповідальних, творчих, активних молодих людей з метою згуртування нації та цивілізації у планетарно-космічному масштабі.

Методологія філософських досліджень у системі вищої освіти України зумовлюється проблематикою визначених дослідниками завдань, об’єкта та предмета соціально-філософського аналізу, характером і джерелами отримання необхідної інформації, а також положенням про те, що філософія освіти сама по собі є методологічним орієнтиром сучасних освітньо-виховних процесів, а філософське знання утримує в собі значний світоглядно-формуючий потенціал з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації в Україні.

У процесі подібних досліджень доречно використовувати теоретичні, методологічні й емпіричні методи. Причому, як правило, теоретичні методи стосуються вивчення наукових праць з актуальних проблем філософії освіти, викладання філософських дисциплін у вищих навчальних закладах, а також у ході критичного аналізу вітчизняної та зарубіжної філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваних питань і проблем.

Методологічну основу філософських досліджень у системі вищої освіти України можуть становити концептуальні положення філософських і психолого-педагогічних наук, досягнення вчених у галузі філософії освіти, психології та педагогіки, пов’язані з формуванням світоглядних позицій, теорією спрямування практичної діяльності й морально-ціннісною культурою особистості. Так, методологічні принципи поліфонії та діалогізму забезпечують процес творення смислового простору комунікативної природи сучасної освіти та надають можливість сформувати ціннісно-нормативну модель світогляду майбутнього фахівця, метод синергізму допомагає розкрити ефективність нових концепцій освіти у вишах України в умовах епохи глобалізації, структурно-функціональний метод надає змогу уточнити складне переплетіння екологічних, антропокосмічних і соціокультурних реалій. Емпіричний дослідницький блок може складатися з методів анкетування студентів і викладачів, спостереження за навчально-виховним процесом, опитування викладачів з метою узагальнення філософсько-педагогічного досвіду, а також охоплювати аналіз методичного забезпечення у вищих навчальних закладах освіти та педагогічний експеримент.

Важливим моментом філософсько-освітніх досліджень у вищій вітчизняній школі є наукова новизна виконаних робіт, яка полягає у виділенні на основі комплексного підходу до освітньо-виховного процесу вищих навчальних закладів ніким не досліджених аспектів проблеми. У зв’язку з цим філософсько-методологічний підхід до освіти визнає С. Довгаль, спираючись на твердження про те, що “філософія освіти забезпечує узагальнену відповідь на кризові питання, оскільки займається граничними основами освіти й педагогіки (місце і смисл освіти в культурному універсумі, розуміння людини та ідеалу освіченості, смисл та особливості педагогічної діяльності тощо), і на цій основі здатна розробляти форми оптимізації освітньої практики” [10, с. 147].

Сучасна вітчизняна соціокультурна реальність диктує необхідність суттєвих змін у тенденціях розвитку освіти як засобу розвитку людини, основними серед яких є: адаптованість системи освіти до освітніх, соціокультурних і духовних потреб особи (людське життя – найвища цінність); поліва-

ріантність освітніх закладів, установ, систем (національна школа, навчальні заклади стаціонарного, заочного, міського, сільського, спеціального типів), неформальна освіта й самоосвіта; нові відносини між освітою і суспільством (оперативне й ефективне задоволення потреб українського суспільства, демократизація суспільного життя через освіту, забезпечення свобод і прав людини тощо); подолання міжнародної ізоляції, входження у європейський і світовий освітянський простір; зростання ролі та значення загальнолюдських цінностей як критеріїв результативності освітянської діяльності. Ці й інші тенденції відображають складний і важкий шлях реформування системи освіти в Україні, піднесення її рівня до розвитку світової культури, вимог демократичних перетворень в українському суспільстві, суттєво допомогти у вирішенні яких і покликана філософія освіти.

Сучасні вітчизняні дослідження у галузі філософії освіти, на наш погляд, є взаємоперетином філософії та освіти як людських практик і соціально-культурних інституцій й окреслюють два основні моменти наявного стану вітчизняної освіти: 1) освіта не здійснює функцію виховання того типу світогляду, що дасть можливість вирішити глобальні проблеми людства; 2) офіційно діюча система освіти постійно відчужується від інтересів і цінностей людей. З огляду на стан сучасної соціокультурної реальності, філософсько-освітні дослідження потребують передусім, як уже зазначалося, нових концепцій філософії освіти, що полягають у дієвому цілеспрямованому впливі на особистість засобами філософських знань, а також нових освітніх технологій, які спрямовані на формування ціннісних орієнтацій особистості й виховання почуття глобальної відповідальності людини за свої дії. Окрім того, потребують подальшого розвитку проблеми методології формування світогляду особистості майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах України, систематизації теоретико-методичних підходів до формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, розвиток аксіологічного потенціалу особистості студента, методика роботи над екологічною освітою та піднесенням рівня екологічної свідомості студентів, шляхи формування планетарно-космічного типу особистості під час набуття професійних компетентностей.

Сучасні філософсько-освітні дослідження покликані носити характер світоглядно-методологічних засад і методико-методологічних аспектів формування нових світоглядних позицій майбутніх фахівців, у зв'язку з чим виникає потреба у коригуванні таких навчальних курсів, як "Філософія освіти", "Соціальна філософія", "Практична філософія", не тільки для студентів філософських факультетів вищих навчальних закладів. Висновки та методичні рекомендації філософсько-освітніх досліджень повинні використовуватися як під час укладання навчальних планів ВНЗ України, так і в навчально-виховному процесі вищої вітчизняної школи загалом.

Отже, теоретичне та практичне значення філософсько-освітніх досліджень в Україні полягає в обґрунтуванні й запровадженні в навчально-виховний процес таких вітчизняних концепцій освіти, які дозволяють використовувати філософські знання як інструментарій формування світогляду з прагматистською спрямованістю на соціальний і педагогічний результат – формування людини майбутнього, здатної забезпечити виживання цивілізації й людства.

Теорія та практика освітньої діяльності переконує, що оволодінню знаннями й технологіями сучасної освітньо-виховної діяльності суттєво сприяє філософія освіти, яка, розвиваючись у галузі практичної філософії й утворюючи комплексне та міжгалузеве вивчення освітніх процесів, ефективно поєднує соціальні науки з педагогікою. Саме філософія освіти покликана зорієнтувати та змістовно наповнити педагогіку новими знаннями, методами, способами, які, завдяки новітнім освітньо-виховним методам, втілюватимуться у практику формування духовного світу сучасного покоління.

Теоретичне обґрунтування й актуалізація гуманістично-культуротворчого потенціалу філософії освіти дає підстави на сучасному етапі розвитку суспільства розглядати філософію як загальну теорію виховання майбутніх фахівців, а структуру філософського знання як інструментарій навчально-виховного процесу з орієнтацією на формування нових світоглядних настанов майбутнього фахівця на засадах міждисциплінарного поєднання соціальних і природничих наук.

Необхідність подальшої роботи філософсько-освітніх досліджень, на наш погляд, посилюється недостатньою кількістю та низькою якістю філософсько-методичних розробок, присвячених виробленню нового, сучасного світогляду майбутніх фахівців різних галузей виробництва в умовах глобалізації, адже більшість робіт з педагогіки, психології і філософії освіти стосуються в основному формування особистості майбутнього вчителя, який, своєю чергою, впливатиме на вироблення ціннісних орієнтацій молоді.

Література:

1. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11–18.
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку / В. П. Андрущенко, В. С. Лутай // Наукові записки АН ВШ України. – Вип. 6. – 2004. – С. 59–72.
3. Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / Фундаментальні проблеми філософії освіти // В. П. Андрущенко. – Філософія освіти: Науковий часопис. – № 1. – 2005. – С. 5–17.

4. Андрущенко Віктор Петрович / Біографія // Офіційний сайт НПУ імені М. П. Драгоманова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npu.edu.ua>.
5. Антология мировой философии. В 4-х томах. – Т. 1. – Ч. 1, 2: Философия древности и средневековья / [ред. коллегия: В. В. Соколов (ред.-сост. первого тома и авт. вступ. статьи) и др.]. – М. : Мысль, 1969. – 936 с.
6. Базалук О. О. Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання / О. Базалук // Філософські обрії. – 2010. – № 23. – С. 187–200.
7. Базалук О. О. Філософія освіти : навчально-методичний посібник / О. Базалук, Н. Юхименко. – К. : Кондор, 2010. – 164 с.
8. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
9. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М. : Издательская корпорация “Логос”, 2000. – 224 с.
10. Довгаль С. А. Філософія освіти як галузь наукового знання / С. А. Довгаль // Соціально-гуманітарні науки: [зб. наук. праць] – К., 2009. – Випуск 32. – С. 146–151.
11. Дьюи Дж. Реконструкция в философии / пер. с англ. М. Занадворова, М. Шикова / Дж. Дьюи. – М. : Логос, 2001. – 161 с.
12. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с.
13. Лутай В. С. Рух на випередження (Реформування вищої освіти на основі становлення філософсько-методологічної парадигми постнекласичної науки) // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 33–43.
14. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : [навчальний посібник] / В. С. Лутай. – К. : Центр “Магістр-S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
15. Пищулин Н. П. Философия образования / Н. П. Пищулин, Ю. А. Огородников. – М. : МГПУ, 1999. – 234 с.
16. Сухова Н. М. Становлення методологічних засад філософії освіти як пріоритетної галузі гуманітарного знання : автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 / Н. М. Сухова. – К. : АПН України. Ін-т вищ. освіти, 2001. – 17 с.
17. Філософія освіти : навчальний посібник / [за заг. редакцією В. Андрущенка]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 328 с.
18. Філософські абрисы сучасної освіти : [монографія] / [І. Предборська, Г. Вишинська В. Гайденок та ін.] ; за заг. ред. І. Предборської. – Суми : ВТД Університетська книга, 2006. – 226 с.